ROLL DESCRIPTIONS

ROLL NO. WITH CENTRE CODE 001 0401	DATE OF FILMING 06-02-91

NAME OF THE CENTRE/COLLECTION: Saraswati Bhawan Library, Varanasi

DETAILS OF CATALOGUE (SUB/VOL.): Veda

LANGUAGE: Sanskrit	SCRIPT: Devanagari, Bengali.
MATERIAL: Paper	TOTAL FRAMES: 589
ORIGINAL FILM USED: Kodak	FOOTAGE

RETAKES INFORMATION

MSS. NO.	FOLIO NO.	REMARKS
005681	Full mss (3 Frame)	Spliced at End.

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रवेश सं० २४६२१ विषयः उपनिषद् क्रम सं० २९

नाम नृसिंहपूर्वतापनीयोपनिषद् (अन्वयार्थ) ग्रन्थकार

पत्र सं० १९ (अपूर्ण)

श्लोक सं० अक्षर सं० (पंक्तौ) १७+१९ पंक्ति सं० (पृष्ठे) ११+

आकार: ६.५×५.७½" ४.५× लिपि: देवना. आधार: का.

वि० विवरणम् पू०

005679 नं० २ ८३.

पी० एस० यू० पी०--७७ एम० सी० ई०--१९५९--५० ०००

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥श्रीगणेशाय नमः॥ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम दे
वाः॥ ॐ शांतिः॥३॥ आपो वा इदमग्र आसीत्सलिल
मेव स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समभवत्तस्यांतर्म
३ नसि कामः समवर्त्तत इदं सृजेयमिति तस्माद्यत्पुरु
षो मनसाभिगच्छति तद्वाचा वदति तत्कर्मणा क
रोति तदेषाभ्यनूक्ता कामस्तदग्रे समवर्त्तताधि
मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बंधुमसति नि
रविंदन्। हृदि प्रतिष्या कवयो मनीषेत्युपैनं तदुप
ति न मिति। यत्कामो भवति स तपोतप्यत स त प
स्तप्त्वा स एतं मंत्रराजं नारसिंहमानुष्टुभमपश्य
त्तेन वै सर्वमिदमसृजत यदिदं किंच तस्मा

परवंवेद

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ना॰ता (१) त्यनुष्टुत्तमाभव४
बु

त्सर्व[illegible]मानुष्टुभमित्याचक्षते यदिदं किंचा
नुष्टुभो वा इमानि भूतानि जायंते अनुष्टुभा ज्ञा
जीवं तानि त्यनुष्टुभं प्रयंत्यभिसंविशंति तस्यैभवत्य षा
नुष्टु[illegible]प्रथमाभवंति वाग्वा अनुष्टुब्वाचैव प्रयंति प्र
वा[illegible]च्चोचंति परमा वा एषा [illegible] छंदसां यदनुष्टुबि
ति ॥१॥ प्रथमखंडः ॥ ससागरां सपर्वतां सप्तद्वीपां व
सुंधरां तत्साम्नः प्रथमं पादं विजानीयात् यक्षगंध
शोधपत्र वर्तते वाप्सरोगणाः सेवितं तरिक्षं मुखेनयो जानीते सत
नेवैसंसारान्मुच्यते मोचयति मुमुक्षुर्भवति जया वि
तेनैव शरीरेण देवतादर्शनं करोति तस्मादिदमे ।।१।।
मुख्य वै[illegible]द्वारं कल्लो नान्येषां च वभवति तस्मादिदं
शरीरेण

प्रथमपत्रे अध्यस्ताच्चतुर्थपंक्तौ शोधनं।
तत्साम्नो द्वितीयं पादं जानीयात्। वसुरुद्रादित्यैः स
र्वैर्देवैः सेवितं दिवं। तत्साम्नस्तृतीयं पादं जानीया
त्॥ ब्रह्मस्वरूपं निरंजनं परमं व्योमकं। तत्साम्न
श्चतुर्थं पादं जानीयात् यो जानीते सोमृतत्वं च ग
च्छति। ऋग्यजुःसामाथर्वणाश्चत्वारो वेदाः सांगाः
सशाखाश्चत्वारः पादा भवंति। किं ध्यानं किं दैवतं
कान्यंगानि कानि दैवतानि किं छंदः क ऋषिरिति
सहोवाच प्रजापतिः। स हवै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं यो
प श्रीया भिषिक्तं तत्साम्नोंगं वेद। श्रीयाहैवाभिषि
च्यते। सर्वे वेदाः प्रणवादिकाः तत्साम्नोंगं वेद। सत्री
संधप्रावं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

न लोकानजयति। चतुर्विंशत्यक्षरा महालक्ष्मीर्यजुस्तत्सा
म्नांगं वेद। स आयुर्यशः कीर्त्तिनैश्चर्यवानुभवति। त
स्मादिदं सांगं साम जानीयाद्यो जानीते सोमृतत्वं च
गच्छति। सावित्री प्रणवं यजुर्लक्ष्मी स्त्रीशूद्रायनेच्छंति।
द्वात्रिंशदक्षरं साम जानीयाद्यो जानीते सोमृतत्वं च गच्छ
ति। सावित्रीं प्रणवं यजुर्लक्ष्मीं यदि जानीयात्। स्त्रीशूद्रः
समृतो धोगच्छति। तस्मात्सर्वदा नाचष्टे यद्याचष्टे स आचा
स र्यस्तेनैव समृतो धो गच्छति। स होवाच प्रजापतिः। अग्नि
र्वै देवा इदं सर्वं विश्वा भूतानि प्राणा वा इंद्रियाणि प
रावोन्नममृतं सम्राट् स्वराड्विराट् तत्साम्नः प्रथ
मं पादं जानीयात्। ऋग्यजुःसामाथर्वरूपः सूर्योंत र

आदित्ये हिरण्मयः पुरुषस्तत्साम्नो द्वितीयं पा
दं जानीयात्। य ओषधीनां प्रभवति ताराधि
पतिः सोमस्तत्साम्नस्तृतीयं पादं जानीया
त्। स ब्रह्मा स शिवः स हरिः सेंद्रः [illegible]ः सोक्ष
रः परमः स्वराट् तत्साम्नश्चतुर्थं पादं जानीया
त्। यो जानीते सोमृतत्वं च गच्छति। उग्रं प्रथम
स्याद्यं। ज्वलं द्वितीयस्याद्यं। नृसिंहं तृतीयस्या
द्यं। मृत्युं चतुर्थस्याद्यं। साम जानीयाद्यो जानी
ते सोमृतत्वं च गच्छति। तस्मादिदं साम यत्र कु
त्रचिन्नाचष्टे यदि दातुमपेक्षते। पुत्राय शुश्रू

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शोधन (३) पत्र

स्र षवेदास्यर्येस्मै ब्राह्मणाय चेति सहोवाच प्र
जापतिः। क्षीरोदार्णवशायिनं नृकेसरिं योगि
ध्येयं परमं पदं सामजानीयाद्यो जानीते सो
मृतत्वं च गच्छति। वीरं प्रथमस्यार्धस्यं। तं स
द्वितीयस्यार्धस्यं। हं भीतृतीयस्यार्धस्यं। मृत्यु
चतुर्थस्यार्धस्यं। सामजानीयाद्यो जानीते सो
मृतत्वं च गच्छति। तस्मादिदं साम येन केन
विदाचार्य×

॥२॥

सां गं सामजानीया[illegible]मुमुक्षुर्भवति॥२॥ द्वितीयखं
डः॥ ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं नृकेसरिविग्रहं [illegible]
[illegible]ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं नीललोहितं उमापतिः शंकरं
पशुपतिः पिनाकि[illegible]मितद्युति। ईशानः सर्व
विद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपति ब्रह्मणो
धिपतिर्यो [illegible] यजुर्वेद वाच्यस्तं सामजानीयाद्यो जा
नीते सो मृतत्वं च गच्छति। महाप्रथमां तार्धस्या
द्यं वेत्ता द्वितीयां तार्धस्याद्यं षष्ठं [illegible]तृतीयां तार्ध
स्याद्यं नमाचतुर्थां तार्धस्याद्यं सामजानीयाद्यो जा
नीते सो मृतत्वं च गच्छति। तस्मादिदं साम सच्चिदा
नंदमयं परं ब्रह्म तमेवं विद्वानमृत इह भवति॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नारसिं (४) स्रज विश्व नृपू॰ता

तस्मादिदँ सांगं साम जानीयाद्यो जानीते सोमृ
तत्वं च गछति॥३॥ तृतीयः खंडः॥ विश्वसृज ए
तेन वै विश्व इदँमसृजंत यद्विश्वमसृजँ तस्मा त
द्विश्वमसृजा विश्वमेनामनुप्रजायते ब्रह्मणः
सायुज्यँ सलोकतां जयति तस्मादिदं सांगं साम
जानीयाद्यो जानीते सोमृतत्वं च गछति विष्णुं प्र
थमस्यां त्यं मुखं द्वितीयस्यां त्यं भद्रं तृतीयस्यां
त्यं म्यहं चतुर्थस्यां त्यं साम जानीयाद्यो जानीते
मृतत्वं च गछति। योसौ सोमं वेद यदिदं किंचा
त्मनि ब्रह्मण्यानुष्टुभं जानीयाद्यो जानीते सोमृ ॥२॥

तत्वं च गछति। स्त्रीपुंसो वा य इह हैवस्थातृमपेक्ष्य
तेंसर्वैश्वर्यं ददाति यत्र कुत्रापि म्रियते तदेहोते त स्मै
देवः परमं ब्रह्म तारकं व्याचष्टे। येनासावमृ
तीभूत्वा सोमृतत्वं च गछति। तस्मादिदँ सा
ममध्य[illegible]ज पति। तस्मादिदँ सामांगं प्रजा
पतिस्तस्मादिदँ सामांगं प्रजापति यं एवं वे
द इति महोपनिषत्तां महोपनिषदं वेद। सकृत्पु तद्य ए
रश्चरणो महाविष्णुर्भवति महाविष्णुर्भवति॥
इत्याथर्वणे पूर्वतापनीयोपनिषदि प्रथमोप
निषत्॥ ॥ॐ देवा ह वै मृत्योः पाप्मभ्यः संसा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

राच्च बिभीयुः। ते प्रजापतिमुपाधावन्। तेभ्य
तेभ्य एतं मंत्रराजं नारसिंहमानुष्टुभं प्राय
च्छत्। तेन वै ते मृत्युमजयन्। पाप्मानमतरन्। संसा
रं चातरन्। तस्माद्यो मृत्योः पाप्मभ्यः संसाराच्च
बिभीयात्। स एतं मंत्रराजं नारसिंहमानुष्टुभं प्र
तिगृह्णीयात्। स मृत्युं जयति। स पाप्मानं त
रति। स संसारं तरति। तस्य ह वै प्रणवस्य या पू
र्वा मात्रा पृथिव्यकारः स ऋग्भिरृग्वेदो ब्रह्मा
वसवो गायत्री गार्हपत्यः सा साम्नः प्रथमः पा ॥३॥
दो भवति। द्वितीयांतरिक्षं स उकारः स यजुर्भिर्य

जुर्वेदो विष्णु रुद्रास्त्रिष्टुब्दक्षिणाग्निः सा साम्नो
द्वितीयः पादो भवति। तृतीया द्यौः स मकारः स साम
भिः सामवेदो रुद्र आदित्या जगत्याहवनीयः स सा
म्नस्तृतीयः पादो भवति। यावसानेऽस्य चतुर्थ्यर्ध
मात्रा सा सोमलोक ओंकारः साथर्वणैर्मंत्रैरथर्व
वेदः संवर्त्तकोऽग्निर्मरुता विराडेकऋषिर्भास्वती
स्मृता सा साम्नश्चतुर्थः पादो भवत्यष्टाक्षरः प्रथमः
पादो भवत्यष्टाक्षरास्त्रयः पादा एवं द्वात्रिंशदक्षराणि
संपद्यंते। द्वात्रिंशदक्षरा वा अनुष्टुब्भवति। अनुष्टु
भवति भा सर्वमिदं ... । तस्य हैपंचांगानि भवंति। ष्वलायः
पाद श्च ता पंचांगानि भवंति सप्रणवं सर्वं पंचमं
तस्य

भवति। ॐ हृदयायनमः। शिरसेस्वाहा। शिखायै
वषट्। कवचायहुं। अस्त्रायफट् इति प्रथमंप्रथ
मेनयुज्यते। द्वितीयंद्वितीयेन। तृतीयंतृतीयेन।
चतुर्थंचतुर्थेन। पंचमंपंचमेनव्यतिषजति। व्य
तिषक्ता वाइमेलोकास्तस्माद्व्यतिषक्तान्यंगा
निभवंति। ओमित्येतदक्षरमिदं सर्वंतस्मात्प्र
त्यक्षरमुभयतओंकारो भवत्यक्षराणांन्यासमु
पदिशंति ब्रह्मवादिनः। तस्यहवाउग्रंप्रथमं
स्थानंजानीयाद्योजानीतेसोमृतत्वंचगछति।
वीरंद्वितीयंस्थानं। महाविष्णुंतृतीयंस्थानं॥ ॥४॥

ज्वलंतंचतुर्थंस्थानं। सर्वतोमुखंपंचमेस्थानं॥ नृ
सिंहंषष्ठंस्थानं। भीषणंसप्तमंस्थानं। भद्रमष्टमं
स्थानं। मृत्युमृत्युंनवमंस्थानं। नमामिदशमंस्थानं।
अहमेकादशंस्थानं। जानीयाद्योजानीतेसोमृत
त्वंचगछति। एकादशपदाअनुष्टुभवत्यनुष्टुभासर्व वा
मिदंसृष्टं। अनुष्टुभासर्वमुपसंहृतं। तस्मात्सर्वमानुष्टु
भंजानीयाद्योजानीतेसोमृतत्वंचगछति। देवाहवैप्र
जापतिमब्रुवन्। अथकस्मादुच्यतउग्रमिति। सहोवा
चप्रजापतिः। यस्मात्स्वमहिम्नासर्वान्लोकान्सर्वा
न्देवान्सर्वानात्मनःसर्वाणिभूतान्युद्गृह्णात्यजस्रं
सृजतिविसृजतिवासयत्युद्ग्राह्यतउद्गृह्यते। स्तुहिश्रुतंगर्त
सदं युवानंमृगंनभीममुपहंतुमुग्रं। मृडाजरित्रेसिंह

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्तुवानो॥न्यं ते अस्मन्निवपंतु सेनाः तस्मादुच्यत उग्रमिति॥ अथ कस्मादुच्यते वीरमिति॥ यस्मात्स्व
महिम्ना सर्वान्लोकान्सर्वान्देवान्सर्वानात्मन
सर्वाणि भूतानि विरमति विरामयत्यजस्रं सृजति विसृ
जति वासयति॥ यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जाय
ते देवकामः॥ तस्मादुच्यते वीरमिति॥ अथ कस्मादुच्यते
महाविष्णुमिति॥ यस्मात्स्वमहिम्ना सर्वान्लोकान्
सर्वान्देवान्सर्वानात्मनः सर्वाणि भूतानि व्याप्नो
ति व्यापयति॥ स्नेहो यथा पललपिंडं व्याप्यं व्याप ते
यते॥ यस्मान्न जातः परोन्योस्ति य आविवेश भुवना अ
नि विश्वा प्रजापतिः प्रजया संविदानस्त्रीणि ज्यो ॥५॥
ऑंत मल भोतं प्रोत मनुआप्य व्यतिषक्तोः

ती॰ंषि सचते स षोडशी॥ तस्मादुच्यते महाविष्णुमिति
अथ कस्मादुच्यते ज्वलंतमिति॥ यस्मात्स्वमहिम्ना स
र्वान्लोकान्सर्वान्देवान्सर्वानात्मनः सर्वाणि भूता
नि॥ स्वतेजसा ज्वलति ज्वालयति ज्वाल्यते ज्वालयते॥
सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः॥ ज्वलंज्व
लिता तपन्वितपन्संतपन्॥ रोचनो रोचमानः शोभनः
शोभमानः कल्याणः॥ तस्मादुच्यते ज्वलंतमिति॥ अ
थ कस्मादुच्यते सर्वतोमुखमिति॥ यस्मा निंद्रियोपि
सर्वतः पश्यति सर्वतः शृणोति सर्वतो गच्छति सर्वत आ
दत्ते॥ सर्वगः सर्वतस्तिष्ठति॥ एकः पुरस्ताद्य इदं बभूव॥
यतो बभूव भुवनस्य गोपाः॥ यमप्येति भुवनं सांपरा
यं नमामि तमहं सर्वतोमुखमिति॥ तस्मादुच्यते सर्वतो

त्वयम

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥९॥ मुखमिति।अथकस्मादुच्यतेनृसिंहमिति।यस्मात्स
र्वेषांभूतानांनावीर्यतमःश्रेष्ठतमश्च।सिंहोवीर्यत
मःश्रेष्ठतमश्च।तस्मान्नृसिंहआसीत्परमेश्वरोजग
द्धितंवाएतद्रूपंयदक्षरंभवति।प्रतद्विष्णुस्तवतेवी
र्येणमृगोनभीमःकुचरोगिरिष्ठाः।यस्योरुषुत्रिषुवि
क्रमणेष्वधिक्षियंतिभुवनानिविश्वा।तस्मादुच्यतेनृ रं
सिंहमिति।अथकस्मादुच्यतेभीषणमिति।यस्माद्भी
षणंयस्यरूपंदृष्ट्वा॥सर्वेदेवाःसर्वाणिभूतानिभीत्या
पलायंते।स्वयंयतःकुतश्चिन्नबिभेति।भीषास्माद्वा
तःपवते।भीषोदेतिसूर्यः।भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्च।मृत्यु
र्धावतिपंचमइति।तस्मादुच्यतेभीषणमिति।अथक
स्मादुच्यतेभद्रमिति।यस्मात्स्वयंभद्रोभूत्वासर्वदाभद्रं ॥९॥

ददाति।रोचनोरोचमानःशोभनःशोभमानःकल्या
णः।भद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवाभद्रंपश्येमाक्षभिर्य
जत्राः।स्थिरैरंगैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेमदेवहितं
यदायुः।तस्मादुच्यतेभद्रमिति।अथकस्मादुच्यते
मृत्युमृत्युमिति।यस्मात्स्वभक्तानांस्मृतएवमृत्यु
मपमृत्युंचमारयति।यआत्मदाबलदायस्यविश्व
उपासतेप्रशिषंयस्यदेवाः।यस्यछायामृतंयो ति
मृत्युःकस्मैदेवायहविषाविधेम।तस्मादुच्यतेमृ
त्युमृत्युमिति।अथकस्मादुच्यतेनमामीति।यस्मा
द्यंसर्वेदेवानमंतिमुमुक्षवोब्रह्मवादिनश्च।प्रनूनं
ब्रह्मणस्पतिर्मंत्रंवदत्युक्थ्यं।यस्मिन्निंद्रोवरुणो
मित्रोअर्यमादेवाओकांसिचक्रिरे।तस्मादुच्यते
नमामीति।अथकस्मादुच्यतेहमिति।अहमस्मि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

(५)

प्रथमजा ऋतास्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभायि॥
यो मा ददाति स इदेव मावह। अहमन्नमन्नमदन्तमद्मि।
अहं विश्वं भुवनमभ्यभवां। सुवर्णज्योतीः। य एवं
वेदेति महोपनिषत्॥ ॥नृसिंह पूर्वतापनीयोपनि
नि षद्द्वितीयोपनिषत्॥ ॥ॐ देवा ह वै प्रजापतिमब्रुव
न्। आनुष्टुभस्य मंत्रराजस्य नारसिंहस्य। शक्तिं बीजं नो
ब्रूहि भगव इति। स होवाच प्रजापतिः। माया वा नारसिंही एषा
सर्वमिदं सृजति सर्वमिदं रक्षति सर्वमिदं संहरति॥ त
स्मान्मायामेतां शक्तिं विद्या… य एतां मायां शक्तिं
वेद। स पाप्मानं तरति। स मृत्युं जयति। स संसारं तरति।
सोऽमृतत्वं च गच्छति। महतीं श्रियमश्नुते मीमांसन्ते ब्र
ह्मवादिनः। ह्रस्वा वा दीर्घा वा प्लुता वा चेति। यदि ह्रस्वा भ
वति सर्वं पाप्मानं दहति। अमृतत्वं च गच्छति। यदि दीर्घा भ सो
वति महतीं श्रियमाप्नोति। अमृतत्वं च गच्छति। यदि प्लुता ॥७॥

भवति ज्ञानवाननुभवत्यमृतत्वं च गच्छति। तदेतदृषिणो
क्तं निदर्शनं। स ईं पाहि य ऋ… षीतरु… श्रियं लक्ष्मी त्रै
मौपलां अंबिकां गां षष्ठीं च यामिंद्रसेनेत्युदाहुः। तां विद्यां
ब्रह्मयोनिं सरूपामिहायुषे शरणमहं प्रपद्ये। सर्वेषां
वा एतद्भूतानामाकाशः परायणं। सर्वाणि ह वा इमा
नि भूतान्याकाशादेव जायन्ते आकाशादेव जातानि
जीवन्ति। आकाशं प्रयन्त्यभिसंविशन्ति तस्मादाकाशं
बीजं विद्यात्तदेतदृषिणोक्तं निदर्शनं। हंसः शुचिष
द्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्॥ नृष
द्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋ
तं बृहत्॥ य एवं वेदेति महोपनिषत्॥ ॥पूर्वतापनीये
तृतीयोपनिषत्॥ ॥ॐ देवा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्ना
नुष्टुभस्य मंत्रराजस्य नारसिंहस्यांगमंत्रान्नो ब्रूहि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भगवइति। सहोवाच प्रजापतिः। प्रणवं सावित्रीं यजु
र्लक्ष्मीन्रसिंहगायत्रीमित्येनिगोजानीयाद्योजानी
ते सोमृतत्वं च गच्छति। ओमित्येतदक्षरमिदꣳ सर्वं तस्यो
पव्याख्यानं भूतं भवद्भविष्यदिति। सर्वमोंकार एव य
च्चान्यत्त्रिकालातीतं तदप्योंकार एव सर्वꣳ ह्येतद्ब्रह्माय
मात्मा ब्रह्म सोयमात्मा चतुष्पाज्जागरितस्थानो बहिः
प्रज्ञः सप्तांग एकोनविंशतिमुखः स्थूलभुग्वैश्वान
रः प्रथमः पादः। स्वप्नस्थानोंतःप्रज्ञः सप्तांग एकोन
विंशतिमुखः प्रविविक्तभुक्तैजसो द्वितीयः पादः।
यत्र सुप्तो न कंचन कामं कामयते न कंचन स्वप्नं पश्य
ति तत्सुषुप्तं सुषुप्तस्थानभूतं प्रज्ञानघन एवानंद
यंकी मयो ह्यानंदभुक् चेतोमुखः प्राज्ञस्तृतीयः पादः। एष
सर्वेश्वर एष सर्वज्ञ एषोंतर्याम्येष योनिः सर्वस्य ॥८॥

प्रभवाप्ययो हि भूतानां नैर्बहिःप्रज्ञं नांतःप्रज्ञं नोभयतः
प्रज्ञं न प्रज्ञं नाप्रज्ञं न प्रज्ञानघनमदृष्टमव्यवहार्यमग्रा
ह्यमलक्षणमचिंत्यमव्यपदेश्यमेकात्मप्रत्ययसारं प्र
पंचोपशमं शांतं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यंते स आत्मा स
विज्ञेयः अथ सावित्री गायत्र्या यजुषा प्रोक्ता तया सर्व
मिदं व्याप्तं। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदि
त्य इति त्रीणि। एतद्वै सावित्र्यस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रिया
भिषिक्तं। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृ
चाभ्युक्तं। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्यस्मिन्देवा अधिवि
श्वे निषेदुः। यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदु
स्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यचा न यजुषा न सा
म्नार्थोस्ति। यः सावित्रं वेदेति। ॐ भूर्लक्ष्मी भुवर्लक्ष्मी
स्वः कालकर्णी तन्नो महालक्ष्मीः प्रचोदयात् इत्ये

Indira Gandhi National Centre for the Arts

षा वै महालक्ष्मी यजुर्गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा भवति।
गायत्री वा इदं सर्वं यदिदं किंच। तस्माद्य एतां महा
लक्ष्मीं याजुषीं वेद। महतीं श्रियमश्नुते। ॐ नृसिंहा
य विद्महे वज्रनखाय धीमहि। तन्नः सिंहः प्रचोदया
त्। इत्येषा वै नृसिंहगायत्री। वेदानां देवानां निदानं भ
वति। य एवं वेद। निदानवान् भवति। देवा ह वै प्रजा
पतिमब्रुवन्। अथ केर्मंत्रैः स्तुतो देवः प्रीतो भवति।
स्वात्मानं दर्शयति। तान्नो ब्रूहि भगव इति। स होवाच
प्रजापतिः। ॐ ह वै नृसिंहो भगवान् देवो। यश्च ब्रह्मा
तस्मै वै नमो नमः। यश्च विष्णुस्तस्मै।२ यश्च महेश्व
रस्त।३ यश्च पुरुषस्त।४ यश्चेश्वरस्त।५ या सरस्वती
तस्मै।६ या श्रीस्तस्मै।७ या गौरी त।८ या प्रकृतिस्त।१०
या विद्या त।११ यश्चोंकारस्त।११ याश्चतस्रोर्धमात्रा
ब्रह्म विष्णु महेश्वर पुरु[illegible]श्वरस्त[illegible] सरस्वती श्री गौरी प्रकृति
विद्या पंच। ॐ कारश्चतस्रो[illegible]व[illegible] ग्रह[illegible]ततः पंच ॥
लोकपालाष्टौ वसव[illegible]रुद्रा[illegible]महाः।
दश आदित्या अष्टौ ग्रहा पंच[illegible]
स्त।१२॥ ये च वेदाः सांगाः सशाखास्त।१३॥ ये पंचाग्नयस्त।१४
याः सप्त महाव्याहृतयस्त।१५॥ ये चाष्टौ लोकपालास्त।१६
ये चाष्टौ वसवस्त।१७॥ ये चैकादश रुद्रास्त।१८॥ ये च द्वा
दशादित्यास्त।१९॥ ये चाष्टौ ग्रहास्त।२०॥ यानि च पंच म
हाभूतानि त।२१॥ यश्च कालस्त।२२॥ यश्च मनुस्त।२३॥
यश्च मृत्युस्त।२४॥ यश्च यमस्त।२५॥ यश्चांतकस्तस्मै।२६॥
यश्च प्राणस्त।२७॥ यश्च सूर्यस्त।२८॥ यश्च सोमस्तस्मै।२९
यश्च विराट्पुरुषस्त।३०॥ यश्च जीवस्त।३१॥ यच्च सर्वं त
॥३२॥ इति तान् प्रजापतिरब्रवीत्। नित्यं देवमेतैर्मंत्रै
स्तुध्वं। ततो देवः प्रीतो भवति। स्वात्मानं दर्शयति। तस्मा
द्य एतैर्मंत्रैर्नित्यं देवं स्तौति। स देवं पश्यति सोऽमृतत्वं च
गच्छति। य एवं वेदेति महोपनिषत्॥ ॥इत्याथर्वणे नृ
सिंहपूर्वतापनीयोपनिषत् इति चतुर्थोपनिषत्॥ ॥
ॐ देवा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्। आनुष्टुभस्य मंत्रराज

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्य नारसिंहस्य महाचक्रं नाम चक्रं नो ब्रूहि भगवन्निति।
सार्वकामिकं मोक्षद्वारं यद्योगिन उपदिशंति। स हो
वाच प्रजापतिः षडरं वा एतत्सुदर्शनं महाचक्रं। तस्मा
षडरं भवति। षट्पत्रं चक्रं भवति। षड्वा ऋतुभिः संमि रतव
तं भवति। मध्ये नाभिर्भवति। नाभ्यां वा एते अराः प्र
तिष्ठिताः। मायया वा एतत् सर्वं वेष्टितं भवति। नात्मा
नं माया स्पृशति। तस्मान्मायया बहिर्वेष्टितं भवति।
ना॰ चक्रं अथाष्टारमष्टपत्रं भवति। अष्टाक्षरा वै गायत्री॥
गायत्र्या संमितं भवति। बहिर्मायया वेष्टितं भवति।
क्षेत्रं क्षेत्रं वा मायैषा संपद्यते। अथ द्वादशारं द्वाद
शपत्रं चक्रं भवति। द्वादशाक्षरा वै जगती जगत्या
संमितं भवति। बहिर्मायया वेष्टितं भवति। अथ
षोडशारं षोडशपत्रं चक्रं भवति। षोडशकलो वै ॥१०॥

पुरुषः। पुरुष एवेदं सर्वं पुरुषेणा संमितं भवति। मायया
बहिर्वेष्टितं भवति। अथ द्वात्रिंशदरं द्वात्रिंशत्पत्रं चक्रं
भवति। द्वात्रिंशदक्षरा वा अनुष्टुप्। अनुष्टुभाः संमितं
भवति। बहिर्मायया वेष्टितं भवति। अरैर्वा एतत्सुब
द्धं भवति। वेदा वा एते अराः पत्रैर्वा एतत्सर्वतः परिक्रा
मति। छंदांसि वै पत्राणि। तदेतत्सुदर्शनं महाचक्रं। त
स्य मध्ये नाभ्यां तारकं भवति। यदक्षरं नारसिंहमेका
क्षरं तद्भवति। षट्सु पत्रेषु षडक्षरं सुदर्शनं भवति। अ
ष्टसु पत्रेषु अष्टाक्षरं नारायणं भवति। द्वादशसु पत्रेषु द्वा
दशाक्षरं वासुदेवं भवति। षोडशसु पत्रेषु मातृकाद्याः
सबिंदुकाः षोडश स्वरा भवंति। द्वात्रिंशत्सु पत्रेषु द्वात्रिं
शदक्षरं मंत्रराजं नारसिंहमानुष्टुभं भवति॥ तदेतत्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दर्शनंमहाचक्रं।सार्वकामिकंमोक्षद्वारंऋग्मयंयजु
र्मयंसाममयंब्रह्ममयममृतमयंभवति।तस्यपुरस्ता
द्वसवआसते।रुद्रादक्षिणतः।आदित्याःपश्चात।विश्वे
देवाउत्तरतः।ब्रह्मविष्णुमहेश्वरानाभ्यां।सूर्याचंद्र
मसौपार्श्वयोः।तदेतदृचाभ्युक्तं।ऋचोअक्षरेपरमेव्योम
न्यस्मिंदेवाअधिविश्वेनिषेदुः।यस्तन्नवेदकिमृचा
करिष्यति।यइत्तद्विदुस्तइमेसमासतइति।तदेतत्सुद
र्शनंमहाचक्रं।बालोवायुवावावेदसमहान्भवति।सगु
रुःसर्वेषांमंत्राणामुपदेष्टाभवति।अनुष्टुभाहोमंकु
र्यादनुष्टुभार्चनं।यदेतद्रक्षोघ्नंमृत्युतारकंगुरुणा
लब्धंकंठेबाहौशिखायांबध्नीत।सप्तद्वीपवतीभूमि
र्दक्षिणार्थंनावकल्पते।तस्माछ्रद्धयायांकांचिद्द्द्यात्

सादक्षिणाभवति॥६॥देवाहवैप्रजापतिमब्रुवन्नानु
ष्टुभस्यमंत्रराजस्यनारसिंहस्यफलन्नोब्रूहिभग
वइति।सहोवाचप्रजापतिः।यएतंमंत्रराजंनारसिं
हमानुष्टुभंनित्यमधीते।सोग्निपूतोभवति।सवायुपूतो
भवति।सआदित्यादिपूतोभवति।ससोमपूतोभवति।
ससत्यपूतोभवति।सब्रह्मपूतोभवति।सविष्णुपूतोभ
वति।सरुद्रपूतोभवति।सवेदपूतोभवति।ससर्वपूतो
भवतिससर्वपूतोभवति॥७॥यएतंमंत्रराजंनारसिंह
मानुष्टुभंनित्यमधीते।समृत्युंतरति।सपाप्मानंत
रति।ससंसारंतरति।सब्रह्महत्यांतरति।सभ्रूणह
त्यांतरति।सवीरहत्यांतरति।ससर्वंतरतिससर्वंतरति॥८

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यएतं मंत्रराजं नारसिंहमानुष्टुभं नित्यमधीते॥ सो
ग्निंस्तंभयति। सवायुंस्तंभयति। सआदित्यंस्तंभयति।
ससोमंस्तंभयति। सउदकंस्तंभयति। ससर्वान् ग्रहा
न्स्तंभयति। ससर्वान्देवान्स्तंभयति। सविषंस्तंभ
स्तंभयतिसविषंस्तंभयति॥५॥ यएतंमंत्रराजंनारसिं
हमानुष्टुभंनित्यमधीते। सदेवानाकर्षयति। सयक्षा
नाकर्षयति। सनागानाकर्षयति। सग्रहानाकर्षयति।
समनुष्यानाकर्षयति। ससर्वानाकर्षयतिससर्वाना
कर्षयति॥६॥ यएतंमंत्रराजंनारसिंहमानुष्टुभंनित्य
मधीते। सभूर्लोकंजयति। सभुवर्लोकंजयति। सस्वर्लो
कंजयति। समहर्लोकंजयति। स-जनोलोकंजयति।
सतपोलोकंजयति। ससत्यलोकंजयति। ससर्वल्लोकं ॥१२॥

जयतिससर्वल्लोकंजयति॥७॥ यएतंमंत्रराजंनारसिं
हमानुष्टुभंनित्यमधीते। सोग्निष्टोमेनयजते। सउक्थ्ये
नयजते। सषोडशिनायजते। सवाजपेयेनयजते। सो
तिरात्रेणयजते। सोप्तोर्यामेणयजते। सोत्यग्निष्टोमेन
यजते। ससर्वैः क्रतुभिर्यजतेससर्वैः क्रतुभिर्यजते॥८॥
यएतंमंत्रराजंनारसिंहमानुष्टुभंनित्यमधीते। सऋ
चोधीते। सयजूंष्यधीते। ससामान्यधीते। सोथर्वणम
धीते। सोंगिरसमधीते। सशाखाअधीते। सपुराणान्य
धीते। सछंदांस्यधीते। सकल्पानधीते। सगाथाअधी
ते। सनाराशंसीरधीते। सप्रणवमधीते। यःप्रणवमधी
ते। ससर्वमधीतेससर्वमधीते। अनुपनीतशतमेक
मेकेनोपनीतेनतत्समं। उपनीतशतमेकमेकेनगृह

स्थेन तत्समं। गृहस्थशतमेकमेकेन वानप्रस्थेन त
त्समं। वानप्रस्थशतमेकमेकेन यतिना तत्समं। यती
नां शतं पूर्णमेकमेकेन रुद्रजापकेन तत्समं। रुद्रशतं
जापकेन तमेकमेकेन अथर्वशिरःशिखाध्यापकेन
तत्समं। अथर्वशिरःशिखाध्यापकशतमेकमेकेन ता
पनीयोपनिषदध्यापकेन तत्समं। तापनीयोपनिष
दध्यापकशतमेकमेकेन मंत्रराजाध्यापकेन तत्समं।
तद्वा एतत्परं धाम मंत्रराजाध्यापकस्य यत्र न सूर्यस्त
पति। यत्र न वायुर्वाति। यत्र न चंद्रमा भाति। यत्र न न
क्षत्राणि भांति। यत्र नाग्निर्दहति। यत्र न मृत्युः प्रविश
ति। यत्र न दुःखं सदानंदं परमानंदं शांतं शाश्वतं सदा
शिवं ब्रह्मादिवंदितं योगिध्येयं परमं पदं। यत्र गत्वा न
निवर्त्तंते योगिनः। तदेतदृचाभ्युक्तं। तद्विष्णोः परमं ॥१३॥
पदं

सदा पश्यंति सूरयः॥ दिवीव चक्षुराततं॥ तद्विप्रासो
विपन्यवो जागृवांसः समिंधते॥ विष्णोर्यत्परमं प
दं॥ तदेतं निष्कामस्य भवति। तदेतं निष्कामस्य भव
ति॥ य एवं वेदेति महोपनिषत्॥ य एवमेतां महो
पनिषदं वेद। स कृतपुरश्चरणो महाविष्णुर्भवति
महाविष्णुर्भवति॥ इत्यथर्वणीये पूर्वतापनीयोपनि
दि पंचमोध्यायः॥

(१६)

Indira Gandhi National Centre for the Arts